

ЗА ЕКСПЕРТИЗАТА НА ИСТОРИЧЕСКИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ЦЕННОСТИ

Иля Прокопов

Като опорна точка по темата за **експертизата на исторически и археологически ценности** авторът възприема идеите, заложили в някои основни национални и международни документи. На първо място е повелбата на Конституцията на Република България, ясно изразена в Чл. 23. Независимо от вариантите на тълкуване на идеята, че държавата се грижи за националното историческо и културно наследство¹, авторът е напълно убеден, че тази грижа преминава през „игленото ухо“ на действието и бездействието на човешкия фактор. Сериозна слабост на всички практики по опазване, съхранение, експониране, пропагандиране на националното историческо наследство и памет е пречупването на работата през призмата на „чиновническото“ мислене, а не през професионалната и регулирана от морални и етични норми работа на експертите. През последните две десетилетия тенденцията политици и чиновници да подготвят и предлагат решения за жизненоважни стратегии в областта на **историческо и археологическо** наследство и национална памет надделява над участието на високо обучени експерти.

За да се изгради правдива основа за разсъждения по темата авторът насочва вниманието към документи на Международната общност и на Европейския съюз които дават важни насоки за развитие както на общата рамка, така и в частност на идеята за ролята на експертите в развитото общество, където ролята на културното и историческо наследство е поставена на първостепенно място.

След Втората световна война светът, анализирайки горчивия опит и последствията от нея, се насочва към реални мерки за защита на **историческо и археологическо** наследство в условия на военни конфликти. Безвъзвратно загубени за цивилизацията са безценни паметници. Установява се, че само благодарение на работата на експертите по изработване на прецизна документация за някои от тях за света остава важна информация и възможност да се направят реконструкции. Приетата Конвенция в Хага дава основни насоки за опазване на **историческите и археологически** ценности в случай на

---

¹ *Cultural Heritage* – всеки обект или концепция (при нематериалното наследство), представляващи естетическа, историческа, научна или духовна значимост. Прогнозите на Съвета на Европа, на изследователски центрове и държавни институции, определят изключителна роля на културното наследство в информационното общество на XXI в. Вж.: ИКОМ, Каталог на ключовите думи на Етичния кодекс на музеите.

въоръжен конфликт.² Там в Чл. 1, точка а/ намираме публично представена първата обобщена дефиниция за културни и особено **исторически и археологически** ценности: „а) ценностите, движими или недвижими, които имат голямо значение за културното наследство на всеки народ, такива като паметниците на архитектурата, изкуствата или историята, религиозни или светски, археологически места, архитектурни ансамбли, които в качеството си на такива представляват исторически или художествен интерес, произведения на изкуствата, ръкописи, книги и други предмети от художествено, историческо или археологическо значение, а също научни колекции или важни колекции от книги, архивни материали или репродукции на ценности, посочени по-горе;“

Не само националните правителства и законодатели започват специална политика, но и международната общност полага целенасочени усилия по отношение на съхраняването на **историческото и археологическо** наследство. В случая относно световното културно наследство тази политика се изразява в редица международноправни актове, приети в рамките на универсални и регионални международни организации.³ Променените условия и стандарти на международните взаимоотношения предизвикват промени във всички насоки, включително в опазването на културното и историческо наследство. Този процес става съвсем актуален в засилващия се процес на глобализация.

Както сочат резултатите на авторите, анализирани този процес, налага се цялостно преосмисляне на подходите по отношение на съхранението на **историческо и археологическо** наследство. Първо, като обхват на прилагане: в световен, регионален план или в рамките на националните държави. Второ, като принципи на възприемане и разбиране на културното наследство. Трето, като обединяване около общи стандарти изискващо унифициране на нормативната рамка. И накрая, като възможности за осигуряване на по-широко сътрудничество между държавите.⁴

Като един от резултатите на глобализацията е и разбирането за културното наследство не само като духовни репери на процеса на човешкото развитие, но и като негова материална следа. За да изпълни

---

2 КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА КУЛТУРНИТЕ ЦЕННОСТИ В СЛУЧАЙ НА ВЪОРЪЖЕН КОНФЛИКТ. Ратифицирана с Указ № 154 на Президиума на Народното събрание от 26.05.1956 г. - Изв., бр. 44 от 1.05.1956 г. В сила за България от 7.11.1956 г. Обн. ДВ. бр. 24 от 24 Март 1959 г.

³ Методиева, Екатерина, Елена Розалинова. Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, Въведение. София, 2006, 4-13.

⁴ Пак там.

мисията си, всеки материален елемент на наследството следва да бъде приведен в информационна известност според общоприети стандарти. Експертите от различни страни обменят опит и започват да се обединяват около няколко варианта за необходимите данни, които са с големи прилики помежду си. Няколко от предложените системи стават основа за изработване на музейната документация в група страни⁵. Международната организация за музейна документация CIDOK обобщава както националните, така и международните стандарти⁶.

Друг аспект, който се налага устойчиво, са възможностите, които предлага материалното културно и особено **историческото и археологическо** наследство за извършване на икономически дейности с осезаем принос. Обвързват се условията за съхранение и правилно управление с възможностите да се реализират определени икономически ползи. Важен извод е направен от Методиева и Розалинова, към който се присъединява и авторът:⁷ *„Ето защо приложното поле на закрилата на културното наследство е значително разширено – в обхвата ѝ влизат както непосредствените мерки, предприемани за физическото запазване на паметниците на културата, защитата от посегателства в случаите, когато те са предмет на престъпление⁸ или нелегален трафик, но и правила за тяхното оптимално използване като източник на икономически ползи и не на последно място – популяризирането им сред обществеността с научна или образователна цел“*. За да достигнат до форма, позволяваща това, е необходима експертна обработка, която да обезпечи пълна информационна трансформация от предмета към широката публика. За осигуряване на запазването на самия обект се провеждат успоредно няколко изследвания и се изработват заключения, насочени към различни области на ползване. Те включват освен задължителните стъпки на експерта (автентифициране, идентифициране и оценка), също

---

⁵ http://www.dcc.ac.uk/resources/standards/diffuse/show?standard_id=160 [ползвана на 09.06.13].

⁶ <http://www.niso.org/committees/MT-info.html>; <http://www.w3.org/2004/02/skos/> [ползвани на 08.06.13].

⁷ Методиева, Екатерина, Елена Розалинова. Правна уредба..., с. 4.

⁸ Балев, Борис. ПРАНЕ НА ПАРИ И ПРЕДМЕТИ ПРИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ. В Сб.: Наръчник за магистрати. Материално-правни и процесуални практически аспекти при работа по престъпления, свързани с посегателство върху културни ценности, част от културното наследство на Република България. Асоциация “Форум”. София, 2011; Манов, Красимир. НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВНАТА ЗАЩИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО – НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО. Сб.: ПРЕСТЪПЛЕНИЯ С КУЛТУРА, превенция и правнодействие. Наръчник – въведение в темата, за разследващи журналисти специализирани полицаи и магистрати. Асоциация “Форум”. София, 2011.

и сертифициране, застраховка, условия за възпроизвеждане, авторски и интелектуални права, физическо опазване и пр.

Продължавайки традициите и следвайки реперите, поставени от ЮНЕСКО⁹, страните от ЕС възприемат както философията заложена в тях, така и направените препоръки. Възприемането на дефиницията за култура¹⁰, не само в чисто материален план, а като общочовешка доктрина, проправя пътя за едно ново философско възприятие, изискващо и нови ефективни и позитивни практики. Осъществява се преход от закрита, в рамките на териториалните суверенитети на държавите, към възприемане на принципа на устойчивото развитие, постижимо само чрез многостранно международно сътрудничество. ЮНЕСКО разработва универсалните критерии за оценка и класификация на културните паметници.¹¹ От особена важност е разработването и предоставяне на света на базовата терминология, която позволява разбирането на процесите на културното многообразие да става според единен стандарт и обща мотивация.

Дефиницията за „Културно многообразие“, дадена от ЮНЕСКО, включва многобройните форми, чрез които културите на групи и общности намират своя израз. Тези форми са преминали рамките на своите собствени групи и общности и оказват влияние на други подобни обединения. „Културното многообразие“ се проявява не само чрез различните начини, в които се изразява културното наследство на човечеството, допълнено и предавано чрез разнообразието на формите на културно изразяване, но и чрез разнообразни начини на художественото творчество, производството, разпространението, разпределението и удоволствието от преживяното и съпреживяно, независимо от използваните средства и технологии.

За да се отговори на високите изисквания в експертната работа също, се налагат промени. Необходима е преди всичко нова ориентация, позволяваща прилагане на експертизата в условията на „обществена култура“, където границите на национално и обществено са едва доловими. За да се предоставят на това ново и голямо общество продукти, е важно да се избегнат догмите на национализма.

---

9 Unesco Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Cultural Property — 1970.

10 Rethinking Development: World Decade for Cultural Development 1988-08 (1994), Paris, UNESCO, p. 6. “цялата система от отличителни духовни, материални, интелектуални и емоционални черти, която характеризира едно общество или социална група включва не само изкуството и книжнината, но също и начините на живот, фундаменталните права на човешкото същество, ценностните системи, традициите и вярванията”.

11 Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Paris, 20 October 2005.

Друга много важна отлика на културните продукти е избягване на прекия пазарен подход. „Културни дейности, стоки и услуги“ са тези дейности, стоки и услуги, които „... възплъщават или предават определена форма на културно изразяване, независимо от търговската стойност, която те могат да имат“. Културните дейности сами по себе си могат да бъдат цел или могат да допринесат за производството на културни стоки и услуги. Това очертава още една важна ниша на експертната дейност. Без нея не е възможно да се прилагат съответните политики и мерки. Това е видно и от дефиницията „Културни политики и мерки“, която се отнася за тези политики и мерки, независимо дали са на местно, национално, регионално или международно ниво, които са или фокусирани върху културата като такава, или са предназначени да имат пряко въздействие върху културното изразяване на отделните лица, групи или общества, включително и върху създаване, производство, разпространение, разпределение и достъп¹² до културни дейности, стоки и услуги. Опосредстването на всяка стъпка може да стане единствено и само чрез експертната работа. Иначе подобни политики остават само добри пожелания. Това важи с пълна сила за опазването и взаимодействието. Дефинирането на процеса защита е: „Опазване“, което означава приемане на мерки, насочени към запазване, опазване и повишаване на многообразието от форми на културно изразяване. „Межкултурно взаимодействие“ се отнася за съществуване и балансирано взаимодействие на различни култури и възможността да се създадат общи форми на културно изразяване. За отбелязване е участието на български експерти в теоретичните проблеми на международноправна защита на културното наследство.¹³

При всички дефиниции, пряко или косвено може да се констатират широко отворени врати за експертната на историческите и археологически ценности. Всеки конкретен резултат в тази област се опосредства чрез дейността на експертите и експертната. В сравнение с нивото на общото разбиране на идеите в областта на културното взаимодействие за периода след Втората световна война до около 80-те години на XX в., днес вече може да се констатира наличието на една изчистена и общоприета позиция, около която се консолидират много страни. Разглеждайки цялата проблематика на културното

---

¹² Андреева, Диана. Културното наследство – защита или достъп? В Сб.: ДВИЖЕНИЕТО НА КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ. Управлението на движимото наследство в Европейския Съюз: споделен българо-холандски опит 2005-2008. Изд. Българско национално наследство „Фердинандеум“, София, 2008, с. 28-32

¹³ Международноправна защита на културното наследство. Европейски дни на наследството 2007. Министерство на културата на Република България. Сборник. Иван Кабаков, Кристиан Русев – съставители.

сътрудничество в областта на историческото наследство може да се констатира, ако не обединяването, то поне приближаването до единен стандарт на разбиране и действие.

В своите декларации ЮНЕСКО предлага и принцип на възприемане на отделните материални културни, исторически и археологически следи, в които са заложили универсални принципи. Един от тях е този за равенство на всички културни ценности независимо от епоха, място и материал, от който са изработени. За онези, които представляват обект на особена закрила, се прилагат специални списъци. В резултат се появяват редица документи, очертаващи последващите логични стъпки в тази насока. При категорията ценности, които могат да се обобщят в такава „особена“ група, е необходимо прилагането на експертната в още по-висока степен, предвид по-високите критерии за тяхното пълно документиране, съхранение и интерпретация¹⁴.

Основата на културната политика на ЕС е формулирана в Договора за Европейския съюз. По-конкретно това се съдържа в Чл. 151.¹⁵ Декларирани са целите на ЕС за запазване и поддържане на културното разнообразие и необходимите действия то да се направи достъпно за целия свят. Приема се, че елементите на културното наследство, макар че принадлежат на определена страна, са част от общоевропейското културно наследство.

Всички заложили идеи са продължени с договора от Амстердам, като към основните и вече потвърдени приоритети се добавя и борба с измамите.¹⁶ В това направление експертната заема предна позиция. Проблемата с многостранните проявления на „класическата измама“ може да се характеризира с изключителна динамика. Неутрализирането и надмогването на измамата може да се постигне само с прилагане на адекватно по сила и продължителност противодействие.

---

¹⁴ По темата вж.: ДВИЖЕНИЕТО НА КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ. Управлението на движимото наследство в Европейския Съюз: споделен българо-холандски опит 2005-2008. Под общата редакция на Ренгър Афман, Риймер Кнооп. Изд. Българско национално наследство „Фердинандеум“, София, 2008

¹⁵ http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/treaties_maastricht_en.htm [ползвана на 02.06.13]; http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002E/htm/C_2002325EN.003301.html#anArt152 [ползвана на 02.06.13]

¹⁶ http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_en.htm [ползвана на 02.06.13]

От особено значение за този процес е Рамковата конвенция за Съвета на Европа за значението на културното наследство¹⁷. Ясно са очертани дефинициите, правата и споделените отговорности на държавите от общността по отношение на опазване, пропагандиране и всички възможни аспекти на културното наследство. Уточнени са формите на мониторинг и сътрудничество, мерките и перспективите.

По-конкретно влияние и значение за темата има един по-стар документ - Директивата на Съвета на Европа 93/7/ЕИО 11. Тя е от 15 март 1993 г., и се отнася за възвръщане на незаконно изнесени предмети на културата от територията на държава-членка на ЕС, и Регламентите от 1994 г., чрез които тя се изпълнява в Обединеното Кралство. Основното в нея е, че задължават една държава-членка на ЕС, към която е предявена претенция от друга страна-членка за възвръщане на такъв предмет, да се съобрази с тази претенция, при условие, че предметът отговаря на определени критерии и че държавата ищец следва предписаните за това процедури.

Тук е мястото за една констатация, отнасяща се до крайно неуспешните опити на Република България да си възвърне важни археологически ценности по установения ред. Една от основните причини за това е отсъствието на качествена експертна работа, липсата на установени стандарти на документация и актуална база данни¹⁸. Без предоставяне на категорични и безспорни доказателства за принадлежност и собственост връщане на ценности не е възможно.

Усилията на страните членки за възпрепятстване на незаконния износ и търговия с културни ценности са перманентни и систематични. През 1995 г. е проведена среща в Рим, на която е приета Конвенцията УНИДРОА.¹⁹ Тя урежда възникналите проблеми с откраднатите и незаконно изнесени културни ценности. За важноста на проблема и взаимовръзка между колекционерство и нелегална търговия с културни ценности виждаме категоричната реакция, изложена в общата декларация на директорите на водещите музеи в Европа от 2003 г.²⁰

Динамично развиващата се политика на Европейския съюз се реализира на основата на осигуряването на така наречените „четири свободи на общността“. Това са **свободата на движение на хора, стоки, услуги и капитали**. Именно в светлината на тези четири

---

17 Ратифицирана на 27 октомври 2005 г., приета на 27 октомври 2005 г.

18 Мнение по темата изказва Н. Слатински. Вж.: <http://nslatinski.org/?q=bg/node/159> [ползвана на 21.05.13].

19 Unidroit Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects (Rome, 24 June 1995).

20 Saving Art for the nation: a valid approach to 21st-century collecting? In: The Art Newspaper, 142, Dec. 2003., с. 23-26.

свободи се третира и въпросът за движението на културни паметници на територията на ЕС и извън нея. Според „Първи стълб на Европейската общност“ – общата политика в областта на културата, която е част от политическото и икономическото сътрудничество на държавите членки, се предвижда запазване в по-голяма степен на правомощията за националните правителства. Нормите за националните законодателства на европейските държави са инкорпорирани в нормите на регламент 3911/92 и директива 93/7 на Съвета на ЕИО²¹, уреждащи процедурата за връщане на нелегално изнесени паметници на културата.²²

Като членка на ЕС България автоматично се включва в тази политика и следва да спазва правилата, предоставящи и вече приетите права и задължения. Идеите, концепцията и регламентите на политиката на ЕС в тази насока са анализирани в разработките на М. Патак²³.

Експертите, изследвали процесите и проявленията на националната политика в тази област за периода непосредствено преди приемането на страната в ЕС, дават ясно становище, което клони по-скоро към негативна оценка.²⁴ Политиката на Р. България все още не е на необходимото ниво на разбиране и взаимодействие спрямо тази на ЕС.

През 2001 г., са публикувани уредбите за надзор и факторите, от които могат да зависят действията на отделните страни. Изброени са

---

21 Council Regulation (EEC) No 3911/92 of 9 December 1992 on the export of cultural goods. Official Journal L 395, 31/12/1992 P. 0001 – 0005. Finnish special edition: Chapter 2 Volume 8 P. 0161. Swedish special edition: Chapter 2 Volume 8 P. 0161; Council Directive 93/7/EEC of 15 March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State. Official Journal L 074, 27/03/1993 P. 0074 – 0079. Finnish special edition: Chapter 2 Volume 9 P. 0012. Swedish special edition: Chapter 2 Volume 9 P. 0012 (ДИРЕКТИВА (93/7/ЕИО) НА СЪВЕТА за връщането на предмети с културна стойност, които са незаконноизнесени от територията на държава-членка. Приета на 15 март 1993 г.).

22 Методиева, Екатерина, Елена Розалинова. Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, Въведение, София, 2006, 4-13.

23 Нейкова, М., М. Патак. Актуални проблеми на организацията и управлението на културноисторическото наследство.ИК „Новата цивилизация”. София, 2012, 83-89.

24 Пак там, с. 5: „В България правната уредба на културно-историческото наследство не притежава необходимата вътрешна цялост и обхватност, която е необходима за един толкова важен сектор като културата. Нещо повече – няма ясна позиция на държавата по отношение на политиката и в тази област, което пречи на създаването на ефективно действащ правен механизъм, който да санкционира и осигури провеждането на тази политика, а от тук нататък е прекъснат целият полезен процес – оценката за нейната ефективност, преценяване на предимствата и недостатъците, което би довело до преформулирането на нови положения с оглед постигането на по-голяма ефективност в културната област.”.

основните като надеждност на определеното поле и общата преценка на всички заинтересувани. Отчетено е значението и на други фактори като общественото мнение, различните видове риск, ролята на вътрешна и външна инспекция, на акредитацията. Но това, което най-много прави връзка с темата на настоящия труд, е процесът на сертифициране.²⁵ Като цяло, този процес преминава изцяло през дейността на експертите на **исторически и археологически** ценности. Наложена и съпоставена с реалностите в Република България получената оценка за нормативите и практиките също е по-скоро негативна.

Ротердамската конференция от 2004 г., също е посветена на незаконната търговия и трафика на културни ценности. В присъствието на представители от 29 страни са приети единадесет препоръки, сред които някои пряко свързани с работата на експертите на културни ценности като:

- необходимостта от централен регистър на откраднати културни ценности във всяка държава членка на ЕС, достъпен за служителите на изпълнителната власт във всички държави членки;
- право на митниците на проучване и задържане за разпознаване на всеки внос на културни ценности;
- организиране на общонационални разследвания за незаконната търговия с културни ценности във всяка държава членка.

Мерките, взети от някои европейски правителства по отделно и на общността като цяло, дават сериозен отглас и по-специално в Северна Америка, която е главен „консуматор“ на предмети, елементи на културната памет на други народи. Рязко се ограничава търговията с антики, за които няма документ за произход и ясен собственик.

Независимо от добрата посока на движение на страните от ЕС, отличните документи и положителните практики, поощряващи опазването на културното наследство в Р. България и след присъединяването на страната процесите продължават да не са достатъчно позитивни. Погледът отвътре, както и съпътстващия го частичен анализ, не показва признаци, даващи основание за особен оптимизъм. Реалните и мотивирани действия са заменени от фразеология по темата, зад която ясно се разграничават два диаметрално противоположни процеса. От едната посока се провежда политика на промяна на нормативната база с вербална демонстрация, че това се прави в интерес на културното наследство, а от друга – средствата в бюджета на държавата и общините, определен за културното наследство и националната памет остават на твърде ниско, би могло да се каже, на оскъдно ниво.

---

25 European Commission, European Governance, A White Paper, COM (2001) 428 final

Практиките, които доминират, могат да бъдат разделени и обобщени така:

- опити да се въведе регистрацията през музейните институции, които са добри като намерение, но се оказват слабо работещи предвид броя на гражданите, предприели действия да се регистрират;

- видимите и добре отразени и огласени от медиите репресивни действия спрямо гражданите, които притежават съзнателно или не артефакти, дефинирани или предполагагани като културни ценности;

- продължаване на практиката да се извършва експертиза от служебни лица, с което се саботира създаване на прослойка от независими експерти.

Няма видими показатели как се изпълнява повелята в текста на Чл. 23 от Конституцията на Република България²⁶: *„Държавата създава условия за свободно развитие на науката, образованието и изкуствата и ги подпомага. Тя се грижи за опазване на националното историческо и културно наследство”*. Добрият опит от недалечното минало да се осигури специален държавен фонд за опазване на културните ценности е забравен. Без да се навлиза в дълбочина на тази тема, може да се констатира сериозно отстъпление на държавата от истинската грижа за културното наследство. Не е ясно каква е реалната полза от изменените закон, наредби и правилници. За да се получи реална картина, е необходимо да се направят сравнения в обозрим кратък времеви период.

Като пример може да се посочи, че в периода до 1989 г., официалните членове на дружествата на колекционери на монети, предмети, оръжия, накити и стари традиционни артефакти са надхвърляли 100 000 души.

Днес официално регистрираните колекции по данни на автора са едва няколко десетки в цялата страна²⁷.

Необходимо е държавата да се обърне към онези свои граждани, които по своя собствена мотивация са създавали колекции. Да се създадат условия интересите им и колекциите им да са обществено достъпни. Обществена тайна е, че след приемане на ЗКН от 2009 г. и след като българските музеи почти спряха да изплащат „възнаграждения“ за донесени и предадени ценности, последните се насочиха към платежоспособни хора и институции в чужбина.

---

26 Конституция на Република България. (Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г. изм. и доп., ДВ, бр.18 от 25.02.2005 г., бр. 27 от 31.03.2006 г., бр. 78 от 26.09.2006 г. - Решение № 7 на Конституционния съд от 2006 г., бр. 12 от 6.02.2007 г.)

27 По време на писане на този труд, към месец юни 2013 г., в мрежата няма публично достъпен регистър за броя и характера на регистрираните колекции с културни ценности.

Оказва се, че действията на държавата чрез специализираните институции не са адекватни и не водят до оптимизиране на националната политика относно националната идентичност, памет и културното, историческото и археологическо наследство. Поредицата от актове и практики отдалечават националната политика по опазване на археологическите и нумизматични ценности от общеевропейските стандарти и реални постижения. Не може да се констатира положително кореспондиране, относно заложеното в Чл. 3 на Конвенцията: *„Страните се договарят да популяризират разбирането за общото наследство на Европа, което се състои от: а./ всички форми на културно наследство в Европа, които заедно представляват един споделен източник на памет, разбиране, идентичност, единство и творчество; б./ идеалите, принципите и ценностите, възникнали от опита, придобит чрез прогреса и конфликти от миналото, които утвърждават развитието на едно мирно и стабилно общество, основано на спазването на правата на човека, демокрацията и върховенството на закона.”*

Правата и отговорностите към културното наследство отдавна са обсъждани и доведени до максимално ясно обобщение. Те са част от европейската концепция и са дефинирани в Чл. 4. Тук виждаме и терминология, която е проекция на бъдещето на развитите страни – това е **„упражняване на правото на културно наследство”**. *„То може да бъде предмет на такива ограничения, които са необходими в едно демократично общество за защитата на обществения интерес и правата и свободите на другите”*.

Веднага в Чл. 6 се пояснява обаче как да се тълкува това: *„Никоя от разпоредбите на Конвенцията няма да бъде тълкувана така, че: а./ да ограничава или подкопава правата на човека и основните свободи, които могат да са защитени от международни договори, в частност от Общата декларация за правата на човека и Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи”*.²⁸

Макар и все още твърде сложен за реализация в рамките на националните държави с различна регулация на граничен контрол на прага на Европейския съюз, като напълно актуални задачи стоят интеграционните връзки между културното наследство и туризма като

---

²⁸ Конвенция за защита правата на човека и основните свободи. Изменена и допълнена от Протоколи № 11 и 14. Придружена от Протоколи № 1, 4, 6, 7 и 13; Хейсе, Маря ван. ЕТИЧНА АНГАЖИРАНост И РИСКОВЕ ОТ КОНФИСКУВАНЕ. Сб.: ДВИЖЕНИЕТО НА КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ. Управлението на движимото наследство в Европейския Съюз: споделен българо-холандски опит 2005-2008. Изд. Българско национално наследство „Фердинандеум”, София, 2008, с. 115-123.

реализация на територия на общността. За да се върне към изконната си характеристика на *историческа територия*²⁹ от времето преди националните държави, е необходимо да се положат усилия и да се упражни политическа воля. Само така частта от земната повърхност, върху която са разположени страните членки, независимо от националния териториален обхват или топографска хомогенност, ще може да се превърне в поле на разбирателството, на труд, отдих и съпреживяване в уникална културна среда. Всички позитивни характеристики като цялостна културно-историческа кохерентност и идентичност, ще излязат на преден план. Тогава всички елементи от миналото, забележителни по своя исторически, археологически, художествен, научен, социален и технически интерес ще работят в полза на цялото европейско общество. За да се достигне до такова високо ниво на всеобщо разбиране и действие, експертите в отделните страни следва да свършат огромна работа и да представят в единен стандарт отделните елементи на националните културни и исторически наследства. За да се реализира този сложен и перманентен процес обаче е необходимо подходящо законодателство, обществена мотивация и продължаващо образование и обучение.

Директните разработки по експертиза са все още съвсем малко. В теоретичен план, косвено у нас проблемът за експертизата на културно-исторически ценности³⁰ е разгледан от Е. Сачев в контекста на европейските стандарти. Анализира се идентификацията и одита на културните ценности. Особеното е, че и извън страната специализираната експертиза на исторически и археологически ценности, извън комплекса, от който произлизат³¹, не е развита в достатъчна степен. Като неутрален пример може да се посочи доклад за одит на Министерство на културата³² от 2010 г. В него не присъства термина експертиза. Макар и насоката на документа да е само финансова, видно е, че средства за експертна дейност във водещото ведомство по отношение на историческите и археологически ценности

---

²⁹ Частта от земната повърхност, която, независимо от своя териториален обхват или топографска хомогенност, притежава като цяло културно историческа кохерентност и идентичност, включвайки свързани следи от миналото, забележителни по своя исторически, археологически, художествен, научен, социален или технически интерес.

³⁰ Сачев, Евгени, Социокомуникативна музеология. София, 2004, 182-191.

³¹ За този тип ценности у нас все още се ползва термина „движими“.

³² Доклад за резултатите от извършен одит на финансовото управление на бюджета и имуществото на Министерството на културата за периода от 01.01.2008 г. до 31.12.2009 г., приет от Сметната палата с Решение № 322 от 16.12.2010 г.

не са предвидени. Някои аспекти от експертизата на културно-исторически ценности са разгледани и от други автори³³.

Съвсем логично следва темата за Закон и политика по отношение на културното наследство, формулирани в Чл. 5., където в подточка б./ се казва: „да повишават значението на културното наследство чрез неговото идентифициране, проучване, тълкуване, опазване, консервация и представяне”. Това е директна препратка към конкретна експертна дейност. В Чл. 12 се набляга на достъпа до културното наследство и демократичното участие и се препоръчва да се окуражават участниците в: „- процеса на идентифициране, проучване, тълкуване, опазване, консервация и представяне на културното наследство”. В членове 13 и 14 обстойно се препоръчва засилване на връзките между образованието в сферата на културното наследство, засилване на интердисциплинарните изследвания, употреба на цифровите технологии за улесняване на достъпа до културното наследство.

Връзката с посланията в работата на експерта на исторически и археологически ценности изобщо и в частност на музейния експерт е повече от пряка. Движение за съгласуване с европейските стандарти и ценности е възможно. Не е необходимо да се навлиза в анализ на всички конкретни международни документи, а по-скоро – да се насочи вниманието на специалистите към участие в изграждане на проект за единна национална доктрина за културното наследство³⁴. Такава, която да прерасне в комплекс от стратегии за реални действия.

Република България има добри предпоставки и дългогодишен опит³⁵ и може да се приобщи сравнително бързо към европейските практики. Но с приемането на Закона за културното наследство не се реши изцяло нито един от съществените проблеми, стоящи пред българското общество.

При сравнение със съществуващите национални политики не може да се каже със сигурност към коя група от европейските държави се е приобщила Р. България³⁶. Безспорно е, че България принадлежи

---

³³ Божиков, В., Н. Янков. Културно-исторически ценности. Правни аспекти. София, 1998.

³⁴ Прокопов, Иля. Предложения за добри практики в българската музейна система и необходимостта от нов закон за културното наследство. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, 131-140.

³⁵ Първия специален закон е от 27 ноември 1889 г. “Закон за издирване старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия”. /Държавен вестник бр. 13, 17 януари 1890 г./, преработен основно в началото на 20 век в Закон за старините 1911 г.

³⁶ Има известна прилика със законодателството на Унгария. Вж.: Методиева, Екатерина. Правна уредба на културното наследство. Унгария. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, 102-119.

географски към групата на южноевропейските държави като Гърция³⁷, Италия и Испания и отчасти Франция³⁸. Националните политики на тези южноевропейски държави³⁹ се придържат най-общо към следните опорни точки:

Първата – е защита на наследството като приоритет. За отбелязване е, че тази защита обхваща културни (вкл. **исторически и археологически**) ценности, отговарящи на установени критерии за оценка и класификация. В това отношение действието е изцяло насочено в полето на експертната.

Втората опора е ролята на държавата, на която са гарантирани привилегирани права, а действията се реализират чрез публичната власт. Макар и да не се споменава експертна функция, то подобни действия са възможни само през работата на експертите.

При третата опора също действията, до голяма степен, се пречупват през експертната преценка и намеса. Това е наличието на множество разрешителни режими, сложни и тежки процедури с участие на различни органи, в състава на които присъстват експерти на културни, **исторически и археологически** ценности.

Това са само външните прилики между тази група страни и Р. България.⁴⁰

Но като се вземат предвид реалностите в първите три държави и практическата реализация на националните им политики в прилагането на собственото им законодателство и се направи сравнение с България веднага се установява следната принципна разлика: Рестриктивните

---

³⁷ Розалинова, Елена. Правна уредба на културното наследство. Гърция. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, 120-126.

³⁸ Нейкова, М., М. Патак. Актуални проблеми на организацията и управлението на културно-историческото наследство. ИК „Новата цивилизация“. София, 2012, 57-59.

³⁹ Методиева, Екатерина, Елена Розалинова. Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, Въведение. София, 2006, 4-13 „... държави като Гърция, Испания, Италия, ... които са страни богати на културно и историческо наследство, издигнали като основен принцип в своята културна политика закрилата на това наследство. Някои от тях са закрепили това положение в своята Конституция (Италия), а всички последователно го прокарват в устройствените си закони, посветени на наследството, като постулират неговото опазване от разпиляване и предаването на бъдещите поколения“. За Испания: Методиева, Екатерина. Правна уредба на културното наследство. Испания. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, 39-67.

⁴⁰ Относно анализа на опита на Италия и Франция вж.: Розалинова, Елена. Правна уредба на културното наследство. Италия. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, 68-76; Розалинова, Елена. Правна уредба на културното наследство. Франция. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, 77-86.

законали в изброените три държави са подплатени с адекватни практики, включително грижа и финансиране. В Република България след приемане на закона от 2009 г. преобладава използването на репресивни действия за сметка на добрите практики, грижа и финансиране. Подходът за превенция, който е доказал вече своя благоприятен ефект, остава като добро намерение.⁴¹ Административно-правният натиск се прилага както към гражданите, така и към служебните лица, имащи отношение и задължения към културното наследство. Има достатъчно разработки и мнения, които могат да бъдат използвани и в областта на наказателно-правната уредба за културните ценности.⁴²

Видимо ситуацията в Република България е твърде далеч и от тази в страните с по-либерален характер на законодателството⁴³ и съпътстващи практики. Като основен приоритет там се явява правото на частна собственост и минимално участие на държавата. Ролята на експертите на културни, **исторически и археологически** ценности също е много голяма, но се насочва по-скоро към обслужване на свободния и активен пазар. Държавата осъществява солидна закрила, но към стриктно описани конкретни обекти. Успоредно с държавните институции в опазването на културното, **историческо и археологическо** наследство се отрежда стабилно участие и на автономни структури, публично-частни организации, формирани на професионален принцип като сдружения, камари, асоциации. При тази схема ролята на експертите както индивидуално, така и сдружени е на изключително високо ниво. Очевидно престои осмислянето, възприемането на целите, научната обосновка и създаване на подходяща организация за институцията независим експерт. Въвеждане на обществената воля в този процес е редно да стане с използването на академичен инструментариум.

В страните от Европейския съюз съществуват ясни правила за извършване на експертна дейност, които са съобразени с националните специфики, като в основата на всички добри практики стоят единни

---

⁴¹ Манов, Красимир. НАКАЗАТЕЛНО-ПРАВНАТА ЗАЩИТА НА КУЛТУРНОТО. НАСЛЕДСТВО – НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО. Сб.: ПРЕСТЪПЛЕНИЯ С КУЛТУРА, превенция и противодействие. Наръчник – въведение в темата, за разследващи журналисти специализирани полицаи и магистрати. Асоциация “Форум”. София, 2011.

⁴² Велчев, Борис. Препоръки към усъвършенстване на наказателно-правната уредба, посветена на паметниците на културата. Сб.: Правна уредба на културното наследство в България и ЕС. Сравнителен анализ, София, 2006, с. 127-130.

⁴³ Пак там: „Другият подход е по-либерален и е характерен за някои високо развити индустриални западни държави (Великобритания, Швейцария, Германия). Като държави те не са толкова богати на културно-историческо наследство, но за сметка на това са с утвърдени традиции в пазара на културните ценности.”

стандарти. Те от своя страна имат изключително значение за утвърждаване технологията и методологията на работа при експертиза на **исторически и археологически** ценности, или т. н. задължителни “стъпки на експерта“. Налице са всички условия да се извърши необходимото в тази важна насока.

За да се представи процеса на извършване на експертната работа се налага да се използват множество приложения към основната част. Спецификата на темата и сложния процес изискват пресъздаването на различни и многобройни казуси, извършването на различни тестове и практическо изпълнение на задачи, което е трудно и даже невъзможно да се пресъздаде в текст.

В България първото конкретно споменаване на културни исторически и археологически ценности в нормативен документ са „Временни правила за научни и книжовни предприятия“ от 1888 година. Терминът, ползван в този период за обозначаване на ценности, е старини. Те са приети от Народното събрание и отразяват обществената необходимост от грижа и показване на старините като исторически корени на новата българска нация⁴⁴. Младата българска държава отделя средства за културните ценности като прилага и първите класификационни системи за тях. В обособените раздели са изброени видовете старини, които следва да бъдат издирвани, описвани и съхранени: монети, паметници, документи, словесни материали и книжни масиви (колекции). Работата е улеснена от редица изследователи положили добра основа за изучаване на българската история още от периода преди Освобождението⁴⁵. Това улеснява работата на първите законодатели. Правно-нормативната регламентация в областта на културно историческото наследство през този период е разгледан подробно в изследванията на М. Нейкова⁴⁶.

Само след две години през 1890 година е приет и първият закон, наречен „Закон за издирване на старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия“. Този документ, приет от Народното събрание, е толкова добре подготвен и балансиран, че след като отменя „Временните правила“ действа успешно чак до 1911 година.⁴⁷

Законът е структуриран в три главни раздела. Първият е посветен на: „издирването на старини – монети, паметници, статуи, гробници, оръжия, оръдия и документи“. Той по същество има пряко отношение

---

⁴⁴ По темата вж. също и: Радева, М. Културната политика на Българската буржоазна държава 1885-1908, София, 1982.

⁴⁵ Иречек, Константин. История на българите. Прага, 1876.

⁴⁶ Нейкова, М., М. Патак. Актуални проблеми на организацията и управлението на културноисторическото наследство.ИК „Новата цивилизация“. София, 2012, с. 53-56.

⁴⁷ ДВ, XII, бр. 13, 17. I. 1890.

към разбирането за историческа ценност и изразява отношението на държавата и обществото за компонентите на стойност. В случая се разпорежда на откритите с разрешение старини да се изплаща 50% от стойността на културната ценност. Регулиран е износът на културни исторически и археологически старини от държавата в тогавашния Закон за митниците. Другите два раздела от този закон не са обект на коментар на автора. Анализът, направен от почти всички изследователи на този исторически период, показва, че, държавата поема изцяло финансирането на дейностите, свързани с проучването и опазването на културните исторически и археологически старини в контекста на цялостната политика на културните дейности.

През 1879 година в София е открита Народната библиотека със специален отдел за Народния музей. Само след 12 години, през 1891 музеят е отделен, като самостоятелен институт. По-късно към Народния музей се формира отдел за Българското Възраждане. С организирането на самостоятелните отделения „Етнографски” и „Картинна галерия” през 1907 година се завършва структурата на Народния музей.

Следваща стъпка на българската държава по отношение на културните исторически и археологически ценности е приетият през 1911 г. Закон за старините.⁴⁸ Конкретно отношение по темата за експертната дейност има Чл. 2, където е дефинирано актуалното определение за „старини”: *„паметници, документи и художествени произведения от най-старо време до Освобождението на България, които имат историческо, археологическо, художествено и палеонтологическо значение, като стари сгради и развалини, градища, калета, окопи, черкви, черковища и манастирища, джамии, безистени, чешми, водопроводи, мостове, друмове, могили, гробове, побити камъни и др. такива; старински изделия от разен материал като статуи, плочи с образи, камъни с надписи и украшения, глинени изделия, оръжия и други металически предмети и накити, монети, печати, каменни и костени сечива, живопис върху стена, плат или дърво, мозайки, икони и други черковни принадлежности, разни резби, стъклени изделия, изкопаеми животински и растителни останки от предисторическо време, вкаменелости и пр. За старини се смятат също и градини, гори, сгради и въобще всички места, свързани със събития и личности из историята, а така също стари ръкописи, редки и ценни старопечатни*

---

48 ДВ, г. XXXIII, бр. 37, 18. II.1911 (Законът включва осем отделни глави: общи разпоредби; организация на службата за старините; запазване на старините; движими старини; недвижими старини; разкопки; археологически музеи; и наказателни и преходни наредби.).

произведения, гравюри, портрети, стари материи, шевове и музикални инструменти...”.

Много важна подробност е изискването за създаването на своеобразен регистър на ценностите в царството. Разпорежда се всички учреждения да изпратят подробни описи на старините, които притежават, в срок на една година от влизането в сила на закона. По отношение на собствеността и опазването на ценностите също са предвидени конкретни мерки и срокове. Поставено е началото на стандарти за документиране, опаковане, сигниране, оценяване и начини на разпределяне на възнагражденията при различните казуси на намиране. Ясно е формулирано правото на държавата да заплати старините на стойността, на която те бъдат оценени. Това е много авангарден момент, защото дейността и отговорността по този важен проблем се доверява изцяло на преценката и решенията на експертите.

Вълната на промените след 1944 година достига и музейната мрежа на България. В периода след 1949 година започва одържавяването на музеите. Наложена е външна идеология, характерна с натиск за интернационализиране и блоково поведение, надделява над рефлекс за оцеляване на много от засегнатите народи, но в особено голяма и опасна степен за българите. За един период от две десетилетия националните идеали на българите са забравени и даже забранени. В същото време в редица съседни страни се създават специални служби, ръководени от агресивни политики и стратегии за национализъм, реваншизъм и шовинизъм. Културните ценности и особено историческите (вкл. етнографските) и археологическите стават лесна плячка за техните тайни и явни емисари. Приемането на идеите, че всеки предмет или документ, който е наследство от царско-фашистко време, няма стойност и трябва да бъде унищожен довежда до сериозни поражения за българската национална идея. Изнесени, откраднати, откупени от чужденци са множество важни за българската история артефакти. Този процес е с толкова силно влияние, че има инерция и до днес.

Липсата на адекватна политика от страна на българската държава и отсъствието на експерти за продължителен период води до абсурдни действия на експерти и институции от някои съседни страни. Като пример могат да се посочат археологически предмети и артефакти от Възраждането с надписи на чист български език, които се представят като национално наследство на други народи.⁴⁹ Масиви от утилитарна

---

⁴⁹ В луксозен каталог, издаден по повод международен търг на културни ценности, може да се прочете информация за артефакт от XIX век, обявен за гръцки, но с надпис на кирилица, на старобългарски, че е направен от ръката на майстор Теодор – Вж.:

керамика са изкупени и изнесени от централната част на страната. Те могат да бъдат представени като изконна собственост на съседни страни. Необходимо е да се изработят публични бази-данни с изследванията на българските специалисти⁵⁰, да се предложат безспорни доказателства. Публикациите следва да са на конгресни езици и по възможност реферирани.

Целта на настоящата работа не е да подклажда вражди, да съди и обвинява. Идеята е да се отчете пагубното отричане от експертната дейност и да се предложи подобаващо място на експертизата на културни ценности. Да се покажат пораженията, нанесени за един исторически период, когато мястото на експертите е било заето от идеологически работници, пропагандисти и политически организатори, заменили високо професионалния подход с вредна за България чужда фразеология.

Целта е никога повече да не се позволява подобни nihilisticни решения да ощетяват българската национална идея, памет и идентичност.

Периодът до 1969 година е белязан с хаотичност и липса на национално-отговорно поведение. Вместо със закони културното историческо и археологическо наследство се ръководи с постановления. Такъв документ е Постановление № 1608 на Министерския съвет, прието на 30 декември 1951 година.⁵¹ С него се регулира музейната дейност в Народна република България в периода на т.н. „идеологическо преустройство”. Предвижда се нов стандарт на документация, включващ документи, съпровождащи и отчитащи движението на културни ценности вътре и извън музейните институти. Въведени са акт за приемане-предаване, колекционен опис и научен паспорт. През този период музейните предмети не са заведени счетоводно и не е възможно да се говори за финансово остойностяване на музейни ценности. Следващият документ, който продължава новата линия на държавна политика е Постановление № 165 на Министерския съвет, прието през август 1958 година, но което няма пряко отношение към експертизата на културни ценности. Терминът „старина“, за който се приема, че е наследен от отреченото царско време, е заместен с **паметник на културата**. Едва през 1969 година е приет Законът за паметниците на културата и музеите, където има дефиниция за движим

International Auction House CZERNY'S November 24th, 2007, Italy, no. 430. В същия каталог са показани десетки накити, които са типични за българските земи, но са определени като балкански или гръцки.

⁵⁰ Бакърджиев, Г. Керамиката в България. С., 1957 г.

⁵¹ Вж.: Известия на Президиума на НС, бр. 7, 1952 г.

паметник на културата, т.е. за културна ценност.⁵² За пръв път след 1944 година се допуска културна ценност да бъде собственост, освен на държавата, но и на обществени организации, кооперации и граждани. Предвидени са също и възнаграждения за граждани предали/донесли в музеите културни ценности. Правилата са изложени в една от съпътстващите наредби. Елемент на експертна дейност е включен в начина, по който в Наредба № 7 на Комитета за култура⁵³ се определя стойността на паметника (културната ценност) и обемът на възнаграждението. Но вместо на личната отговорност на даден конкретен експерт се залага на колективната отговорност на експертно-оценителна комисия. За първи път се появява официално терминът „експертен“. Последният закон все още е на границата на плахото излизане от зоната на тоталната идеологизация, в която все още мястото на профилираните експерти, носещи персонална отговорност, се заема от комисии. Законът предвижда също така да се извършват възмездни прехвърлителни сделки с движими културни ценности. За целта те трябва да са идентифицирани и регистрирани по реда на закона.⁵⁴ Но все още никъде в закона не се коментират проблемите на автентификацията и оценяването на материалите в системата на музеите. Резонанс от призивите за правилно решаване на проблема с българското културно наследство се открива в много ранни документи от периода преди приемане на Закона за културното наследство. Например още през 1996 г. екип, ръководен от Ч. Ландри, подсказва възможни посоки на действия, за да се структурира бъдещата политика в тази област. *„Други сектори, като музеите и културното наследство, са останали неприкосновени и изцяло откъснати от пазарните тенденции, само в ползрението на централната и местна държавна власт.“* По отношение на статута и значението на отделните музейни

---

52 Това са: „произведения на човешката дейност, които документират материалната и духовната култура и имат научно, художествено и историческо значение или са свързани с историческите и революционните борби и събития, с живота и дейността на видни обществени, културни и научни дейци“. Тази дефиниция не е адекватна на терминологията, използвана от международните институции в Европейското законодателство (в Хагската конвенция от 14 май 1954 г. и Устава на ИКОМОС). Международните институции използват за движимите паметници на културата израза „културна ценност“, а по отношение на недвижимите паметници понятието „паметник“.

53 ДВ бр. 11, 1976 г.

54 ЗКН, Чл. 96. (1) „Идентификацията е дейност, чрез която се определя дали дадено нематериално или материално свидетелство съответства на критериите за културна ценност, както и неговата класификация и категоризация по реда на този закон. Тя се извършва от националните и регионалните музеи самостоятелно или съвместно с други научни или културни организации и висши училища...“.

институти основателно се напомня, че липсва цял сегмент, а именно: оценката и акредитацията. „Всички музеи в страната ли са от едно и също значение? Не съществува ли йерархия в тяхната значимост? Ясно е, че има музеи от национално значение, други са с регионално значение, а има и с местно и дори с по-ниска степен на значимост музеи. ... Не биха ли могли някои от тях да се прехвърлят на доброволни организации, за да осигуряват те тяхното съществуване? ...”.

Друг важен въпрос, който е изведен напред, е за собствеността. Никой не може да предложи готов модел за система, която изцяло произлиза от периода на наличност само и единствено на общодържавната собственост. Но това не е пречка да се търсят възможности според новата структура на обществото. „Цялото ли културно наследство е ангажимент на държавата? Трябва ли то изцяло да бъде собственост на държавата? В много страни голяма част от културното наследство се притежава и стопанисва от частни лица, разбира се, при строго определени условия. Не могат ли, следователно, някои обекти от културното наследство да се прехвърлят на частни лица, фондации, асоциации или други граждански организации? Тези идеи не означават, че културното наследство просто ще се прехвърли към пазара, а че ще дойдат нови хора, може би с повече познание за положителните и отрицателни характеристики на пазара. Колективните усилия на тези хора ще запазят културното наследство като ценност на всички българи. ...”⁵⁵. Доколкото са били основателни подобни препоръки все още не може да се каже. Но освен мнения и препоръки, направени отвън, има и сериозни опити да се въздейства в позитивна посока чрез български институции. Одитът на Сметната палата от 2005 г. показва, че има достатъчна степен на яснота в различни институции по отношение опазване на културното наследство.⁵⁶ В заключението на доклада се казва, че „Проблемът по опазване на културно-историческото наследство не е определен като приоритетен в дейността на органите на изпълнителната власт”; „Несъответствията и допуснатите пропуски в законодателството намаляват степента на ефикасност в дейността на органите, отговорни по опазването на културното наследство, и са

---

⁵⁵ СЪВЕТ НА ЕВРОПА. СЪВЕТ ЗА КУЛТУРНО СЪТРУДНИЧЕСТВО. ЕВРОПЕЙСКА ПРОГРАМА ЗА ПРЕГЛЕД НА НАЦИОНАЛНИТЕ КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ. КУЛТУРНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ. Доклад на европейски експертен екип от Чарлз Ландри. 1996 г.

⁵⁶ Република България. Сметна палата. ДОКЛАД за резултатите от извършения одит на изпълнението на дейността по опазване, консервация, реставрация и експонация на движимото и недвижимо културно наследство в Република България. Снежина ЧИПЕВА, член на Сметната палата и ръководител на отделение VII. София, 2005г.

предпоставка за корупционен риск⁵⁷”; Липсата на програма за опазване на националното културно наследство, национален мониторинг и инвентирание на ПК⁵⁸ е предпоставка за ниска ефикасност на дейността по опазване на ПК”.

Още през 2008 г., българското правителство получава ясното и насочващо мнение на работна група от Съвета на Европа по проекта за нов закон за културното наследство.⁵⁹ Констатациите и препоръките са направени от експертите на Дирекцията за Културно и Природно Наследство, DGIV при Съвета на Европа, а също и с подкрепата на Програма за техническо сътрудничество и консултации при Съвета на Европа. Извършено е проучване с цел даване на препоръки за условията за осъществимост на глобална помощ. Виждат се редица недостатъци в дефинициите и структурата на проекта. Те не отговарят на европейските стандарти и открито са оценени като старомодни. Важна бележка е констатацията, че се прави опит да се вмъкнат в текста на закона „...огромен брой условия, които би било по-добре да бъдат включени в подзаконовни актове или на нивото на административен съвет”.⁶⁰

Навечерието на новия закон за културните ценности е белязано с бурни дебати и липса на единомислие. Протоколите от дебатите в Народното събрание ясно показват наличието на обособени групи и опитите им да прокарат определени интереси.⁶¹ Съгласно приетите

---

⁵⁷ Трифонов, Евгений. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СВЪРЗАНИ С КОРУПЦИЯ В СФЕРАТА НА ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И ОБЩ АНАЛИЗ НА КОРУПЦИОННИТЕ ЯВЛЕНИЯ. В Сб.: ПРЕСТЪПЛЕНИЯ С КУЛТУРА, превенция и противодействие. Наръчник – въведение в темата, за разследващи журналисти специализирани полицаи и магистрати. Асоциация “Форум”. София, 2011

⁵⁸ ПК е използвано съкращение в доклада за „паметници на културата”.

⁵⁹ СЪВЕТ НА ЕВРОПА АТ (2008) 101. Образование и Култура ДГ. Програма за култура. Страсбург, 27 февруари 2008. РЕГИОНАЛНА ПРОГРАМА ЗА КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА 2003-2008 (RPSEE). ПЛАН ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛЕН КАПАЦИТЕТ – ПИИК ГРУПА СЪС СПЕЦИАЛНО НАЗНАЧЕНИЕ ЗА ЗАКОНОДАТЕЛНА ПОДКРЕПА. Доклад на Мисията, България, юни 2007. Програма за техническо сътрудничество и консултации. България, Доклад на Мисията, юни 2007. Изготвен от проф. д-р по философия Фридрих Лют Romisch-Germanische Comision. Германски Археологически Институт. Palmengartenstrasse 10-12, 60325 Frankfurt am Main.

⁶⁰ Буквално: „Например наредба как да се регистрира различните части от наследството, както и подробни наредби как да се подават молби за разрешения например, за разкопки, и как такива се издават (или не), следва да бъдат описани в административна наредба, вместо да стават част от законов акт”.

⁶¹ Вж.: Стенограма от дебата в Народното събрание, проведен преди гласуването на първо четене на Закона за културното наследство от 30 юли 2008 г. по „ДОКЛАД

стандарти се предлагат конкретни „стъпки“, за да се достигне изработването на нов и работещ закон. Откровено са посочени и конкретни примери на силно влияние на различни частни и корпоративни интереси, наречени съображения: *„Движещата сила зад продължаващото пренаписване на Закона за културното наследство е непроменената ситуация на нарушаване на съществуващата правна система от колекционери и мародери. Липсващото прилагане на закона и използването (вероятно незаконно) за частни колекции дори в Националния исторически музей (собственост и ръководен от държавата) показва необходимостта от преструктуриране на отговорностите и необходимостта правителството да прилага законите. Последното може да бъде променено само чрез процес на преструктуриране на съществуващите институции“*.

Тук не е необходим особен коментар. Нещата са казани направо и лесно могат да бъдат посочени дори субектите с интереси, както и онези, които ги провеждат. *„Частните колекции с археологически предмети от незаконни разкопки и пълният провал да се прилагат мерките, предоставени от съществуващия закон са движещата сила към един нов законов акт. Трябва да стане абсолютно ясно, че този проблем трябва да се държи отделно от процеса на преработване на другите части на Закона за културното наследство“*.

Всъщност този проблем не е решен и до днес. Допуснатата палиативност внася сериозна опасност и държи вниманието на обществото и експертите далеч от реалното състояние на ценностите, техния произход и притежание.

Направеният анализ на препоръките обаче би бил непълен, ако не се погледне и към другата страна. Там, където има интерес и пари. Без да се навлиза в детайли се налага да се припомни, че елитните находки попадат именно там, където тези компоненти са налице. В този смисъл е редно да гледаме на препоръките много внимателно. Например: *„...Съществуващият закон е прекалено комплициран, твърде много различни неща са събрани заедно и е трудно даже за опитните управители на наследството да намерят пътя си през параграфите му. Идеята за глава за амнистия в новия закон за наследството е погрешна – всякаква интеграция от такъв род представлява отворена врата за бъдещи нарушения; този род нарушения ще се превърнат в една безкрайна история.“*

Това, което се случва в периода от 2009 до днес напълно потвърждава съмненията, че от подобни препоръки се възползват

относно Законопроект за културното наследство, № 854-01-84, внесен от народния представител Нина Чилова и група народни представители

субектите, провеждащи интересите на заинтересовани извън страната. За тях територията на Република България е „ресурсен източник” и докато това е изгодно, натискът и въздействието в тази посока ще продължи.

Тук не се изказва съмнение относно почтеността на експертите от Съвета на Европа, напротив. Съвсем ясно те дават посока на действие, която няма никакво развитие до момента. „...*Желанието да се запише ограничена амнистия като решение за преодоляване на провалящото се прилагане на рестриктивните законови мерки трябва да се държи напълно отделно от всички други наредби и трябва да бъде показано като единично действие за ограничен срок; дори това следва - ако е необходимо – да бъде внимателно претеглено срещу възможността за бъдещи опити да се ползва тази амнистия.*”.

В „стъпка II” се посочва, че е необходим нов и отделен Закон за културното наследство, Закон за музеите и архивите и Наредба за амнистия за собственици (колекционери и т.н.) на движима държавна собственост (археологически находки от законни разкопки в частни колекции).

Сред всичко казано има и обобщение: „...*Законът за наследството трябва да съответства на Конституцията по въпроса кой за какво отговаря по отношение на собствеността и управлението на наследството, включително и финансовите въпроси.*”

На фона на публикуваната още през 2004 г., ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ⁶², където се намира всичко необходимо, за да се създаде нов закон – може да се направи констатация, че тази важна задача все още не е изпълнена в интерес на българското общество.

Множество наследени от миналото проблеми ерозират експертната дейност специално в областта на историческите и археологически ценности. Накратко те могат да се формулират така:

- приемане и поставяне на служебни лица в позицията на „независими експерти”;
- допускане на възможността за пренасяне на професионално и лично противопоставяне, както и инерции от служебните взаимоотношения от институциите в полето на съда;
- изключително притеснителна е констатацията на български експерти в областта на културните исторически и археологически ценности за пренасянето чрез процеса на експертиза не само на личностни, но и научни проблеми в залите на съда⁶³;

---

⁶² ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО. Обн. ДВ. бр. 70 от 10 Август 2004 г.

⁶³ Владимирова-Аладжова, Дочка. Сол, пипер... и археология. София, 2009, 7.

- не са изключение и безспорни конфликти на интереси;
- предоставяне на артефакти с определение от съда на същите институции излъчили експертите, на основание на чиито експертизи е взето решението.

Неустойчивият и противоречив процес на изработване на нов закон за културното наследство рефлектира изцяло върху състоянието на експертизата на културни ценности във всичките ѝ възможни аспекти. Като основен проблем се очертава отсъствието на техническо и научно-методическото обезпечаване на експертизата на културни исторически и археологически ценности. За разлика от редица области на експертизата, където са налице изследователски и методически центрове и институти, в сферата на културното наследство все още няма единни стандарти, изследователски критерии и система на подготовка. Създава се опасна ситуация на раздалечаване на организацията и нормативното обезпечаване между съдебната експертиза и експертизата във всички останали сфери. Опитът показва, че по аналогия при всички останали експертизи се прилагат, като утвърдена матрица, практики, приети и утвърдени в съдебната експертиза.

Практиката в момента позволява голяма свобода при изготвяне на предложения за включване в списъците на вещи лица. Предложения за включване на специалисти в списъците на вещи лица се прави от министерства, ведомства, учреждения, общини, съсловни и други организации и научни институти (ЗСВ Чл.399 (1)).⁶⁴ Нещо повече – предложение за включване в списъците на вещи лица могат да правят лично и самите специалисти (ЗСВ Чл.399 (2)). Предложенията за включване в списъците се изпращат до председателя на съответния окръжен съд и трябва да отговарят на определени формални изисквания. В тях трябва да се посочат трите имена на специалиста, домашният му адрес, телефон за връзка и данни за неговото образование, специалност, месторабота, заемана длъжност, продължителност на трудовия му стаж, стажът му като вещо лице и допълнителна квалификация. Всички тези обстоятелства се удостоверяват със съответните документи, които се прилагат към предложението.

Законодателят е предвидил два списъка с вещи лица:

1) списък по Чл. 398, (1) от ЗСВ, който включва експертите към съответния съд, който се предлага от председателя му;

2) списък по Чл. 398 (2), от ЗСВ, който включва експертите към: Върховния касационен съд, Върховния административен съд,

---

⁶⁴ Подобна е практиката и при определяне на листа на експертите в Министерството на културата: НАРЕДБА № Н-4 от 11 декември 2009 г. за реда за водене на Регистъра на експерти по чл. 96, ал. 3 от Закона за културното наследство. ДВ брой: 2, от дата 08.01.2010 г.

Върховната касационна прокуратура, Върховната административна прокуратура и Националната следствена служба.

Това налага и създаването на две комисии, които да утвърдят горните списъци с различен персонален състав.

В първата комисия са включени председателят на апелативния съд или определено от него лице, апелативният прокурор или определено от него лице, председателят на окръжния съд, окръжният прокурор и директорът на окръжната следствена служба (ЗСВ Чл. 401 (1)).⁶⁵

Във втората комисия са включени председателят на Върховния касационен съд, председателят на Върховния административен съд, главният прокурор (ЗСВ Чл. 401 (2)).⁶⁶

Освен в съдебната система свои списъци на експертите са изготвили и някои специализирани организации и сдружения.⁶⁷ Такъв списък е предоставило СДРУЖЕНИЕ „БЪЛГАРСКА АСОЦИАЦИЯ НА ВЕЩИТЕ ЛИЦА И ЕКСПЕРТИТЕ” /БА ВЛЕК/. Сдружението по подобие на други браншови организации е изготвило и публикувало и „Етични правила за вещите лица и експертите”, които имат значение на своеобразен етичен кодекс.

Като цяло процесът на предлагане и утвърждаване показва една висока степен на демократичност и достъпност. Това е позитивен елемент в системата, но носи и своеобразни рискове. Те обаче са свързани по-скоро с критериите, на които следва да отговаря вещото лице и отговорността за тях не е на съдебната система. За индивидуалните качества на експерта/вещо лице, за подготовката му, за нивото на уменията и актуалността на познанията му следва да отговарят браншовите организации, научните институти и сдружения и академичните звена, които дават съответната подготовка. На този етап обученията за критериите не се провеждат. В общите помагала за вещи лица няма раздели за експертиза на културни ценности⁶⁸.

Добър източник на опит дава европейската практика. Например, във френската съдебна система са въведени следните изисквания към физическите лица, които желаят да бъдат вещи лица: *да упражняват или да са упражнявали през достатъчно дълъг период от време професия или дейност, свързани със специалността, при условия, които*

---

⁶⁵ Изм. - ДВ, бр. 33 от 2009 г., бр. 1 от 2011 г., в сила от 4.01.2011 г.

⁶⁶ Изм. - ДВ, бр. 33 от 2009 г.

⁶⁷ Списък на вещите лица към Агенцията по вписванията, утвърден със заповед № РД-01-215/12.03.2010 г. на Изпълнителния директор на Агенцията по вписванията.

⁶⁸ Например: Практическо помагало за вещи лица и кандидати за вещи лица. Велико Търново, 2012. Вж.: <http://sevlievo.court-bg.org/img/Image/Narycnik> [ползвана на 05.06.13].

са им позволили да придобият достатъчна квалификация; да не са по-възрастни от 70 години; да упражняват основната си професионална дейност в района на апелативния съд. След влизането в сила на Постановление № 2007-1119 от 19 юли 2007 г. кандидатите за първоначално или последващо вписване в раздела за преводи в списък към апелативен съд могат вече да кандидатстват за вписване в списък с вещи лица към апелативен съд по избор, без да са задължени да упражняват професионална дейност или да имат постоянен адрес в района на този съд.⁶⁹

Не е ясно как ще се организира и функционира системата при евентуално приемане на подготовения проектозакон за статута и работата на експертите по делата. Законът предвижда отмяна на глава 21 „Вещи лица“ от Закона за съдебната власт и Наредба № 1/2008 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица. Към Висшия съдебен съвет ще се създаде дирекция „Вещи лица и съдебни преводачи“, която ще разработи правила за изпращането и ползването на информация от регистъра и електронните досиета на вещите лица, преводачите и тълковниците.⁷⁰

Важно е да се припомни, че болшинството от изследванията в България досега са насочени предимно към съдебната експертиза. Това дава цялостно отражение върху възприемането и функционирането на експертната работа и влияе върху т.нар. гражданска или независима експертиза⁷¹.

Необходимо е да се направи анализ на дейността на вещото лице, натоварено с изготвяне на становища по граждански дела. За разлика от

---

69 Европейски портал за електронно правосъдие. <https://e-justice.europa.eu> [ползвана на 29.05.13]

70 Съобщението за проектозакона е в: Правен свят - Дирекция към ВСС ще изготви единен електронен регистър на вещите лица. <http://legalworld.bg> [ползвана на 29.05.13]

71 Ананиев, Симеон. Въвеждане на етични правила в работата на вещите лица като средство за постигане на непристрастност, качество и ефективност на експертните. Сб.: Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност. Асоциация „Прозрачност без граници“, София 2006, 99-104; Бельова, Катя. Взаимодействие между съда и професионалните организации при подбора, назначаването и контрола върху работата на вещите лица. Сб.: Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност. Асоциация „Прозрачност без граници“, София 2006, 95-98; Гълъбов, Антоний. Ефективна съдебна регулация, партньорство и контрол в дейността на вещите лица: оценка на корупционния риск. Сб.: Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност. Асоциация „Прозрачност без граници“, София 2006, 69-94; Славов, Петьо. Дефицити в нормативната уредба на дейността на вещите лица – непристрастност, компетентност и отговорност на експертите. Сб.: Вещите лица в България – етични стандарти и механизми за контрол върху тяхната дейност. Асоциация „Прозрачност без граници“, София 2006, 11-42.

наказателните при гражданските дела погледът върху статута на артефактите не е първостепенен акцент. Основно делата се водят за материалната стойност на конкретни ценности.

Съществуват няколко особености, които следва да се отчитат от експертите. Много често съдът изисква да се остойности ценност към минало време. Споровете се проточват с години и от експерта се иска да даде стойност на предмета от момента на възникване на съдебното дело. Друга особеност е да се изисква оценката да е на „пазарна стойност“. Макар и рядко се случва съдът да третира ценността като обикновен предмет, собственост на физическо или юридическо лице, а не като културна ценност – публична държавна собственост. Най-често това се случва когато става дума за наследени артефакти или такива, които следва да се остойностят и дадено юридическо или физическо лице да се издължи със съответната сума на държавата. Обичайно при наказателните дела прокурорът следи за статута на предмета и това най-често е и в основата на обвинението. При търговските и гражданските дела експертът е този, който задължително трябва да докладва на съда особеностите на статута на предмета като ценност, регулирана от ЗКН. При този вид дела е необходимо експертът да изложи пред съда не само статута, но и възможностите за извършване на оценки. За да протече правилно делото, експертът следва да изготви преди същинската част на експертизата и предварителна въвеждаща част. В нея да се посочи принципът, методиката и технологията на работа. Каква е разликата за цена, стойност и оценка при експертизиране на културни ценности по принцип и при исторически и археологически ценности са дефинирани в Чл. 7 на ЗКН.

Наредба № Н-3 от 3 декември 2009 г. на Министерство на Културата⁷² за реда за извършване на идентификация и за водене на Регистъра на движими културни ценности дава много подробни указания за работата на музейните и привлечените експерти. Може да се констатира максимална административна плътност на текста, но сравнително слаба компетентност по отношение на темата за експертизата. Наредбата е много добра база за създаване и утвърждаване на технология на работа и на независимия експерт. Основната разлика би следвало да бъде излизане от затворения кръг на колективната отговорност и адаптиране на действията на експертите към самостоятелна работа и съответно персонална отговорност. Никъде в текста не се споменават два особено важни термина. Това са фалшификат и оценка за стойност.

---

⁷² ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК, Министерство на културата, брой: 101, от дата 18.12.2009 г.

Много сериозен проблем е липсата на изискване за автентификация, с което се създава сериозна опасност за проникване на фалшификати в масива от артефакти на националното културно наследство. Тази опасност е предвидена в предлаганите в настоящия труд практики на независимия и музейния експерт в неговата индивидуална дейност.

Ново и положително в наредбата е отразеното в Чл. 3 (2) право на музеите да извършват идентификация на културна ценност, съвместно с друга научна или културна организация или висше училище. Не е ясно обаче как ще се изпълнят договорните отношения между тях при липса на утвърден целеви бюджет и критерии за възнаграждението на външните експерти.⁷³

Същият въпрос произлиза и от текста в Чл. 14 (2-4). Личи си липсата на координатна система и правилна насоченост по глобалния проблем – какво е отношението на държавата към собственото си културно, историческо и археологическо наследство. Текстът в Чл. 12(4) – „Когато длъжностното лице въз основа на проверката на документите по ал. 1 и 2 установи, че подаденото заявление по Чл. 10, ал. 1 и 2 е редовно, поканва заявителя да сключи писмен договор с музея. В договора се уреждат сроковете, мястото и другите условия, както и заплащането на разходите по извършването на идентификацията. При сключването на договора се заплащат предвидените в него разходи по идентификацията. Заплатените разходи се използват от музея само за собствени нужди”.

Това никак не кореспондира със заложената в Чл. 23 на Основния закон – Конституцията на Република България – априори грижа на държавата за собственото ѝ културно наследство. Напред излиза освен противоречие, но и действие, което поставя като главно условие скрита комерсиалност.

Независимо от това кой упражнява „физическа власт” върху културна ценност, както е постановено в Наредбата, тя си остава елемент на националното богатство, като цяло. След като е регистрирана, информационно обвързана и поставена под някакво ниво на рестрикция, тя е напълно под контрола на държавата. Следователно, не е правилно да се натоварват единствено гражданите с допълнителни разходи при регистриране на вещи, които са в тяхно физическо владение, но са публична държавна собственост.

Конституирането на комисия е указано в Чл. 14. (1)1 с включването на трима музейни специалисти. Това веднага контрастира

---

⁷³ Пак там: „...Отношенията между научната и културната организация, висшето училище и музея, извършващ идентификацията, се уреждат с писмен договор”.

с изискването на точка 2 от същата алинея, където вече се говори за външен експерт. Никъде не се определя каква експертна подготовка следва да имат тези т.н. „музейни специалисти”. Технически, всеки назначен малко преди това служител на музей би могъл да бъде Член на подобна комисия единствено по преценка на съответния директор на институцията. Не съществува санкция и за краткосрочно назначение, което съвпада по време с дейността на подобна комисия. Не са дадени конкретни мерки срещу осъществяване на евентуален корупционен натиск при решаване на статута на емблематична колекция.

Архаично и инерционно звучи и разпореждането в Чл.15 (1) – „За председател на комисията се назначава един от музейните специалисти, който заема най-високата длъжност като служител на музея”. Никаква логика няма да замести експертният капацитет на музейния специалист с някой поставен на административна позиция, която би могла да бъде както временна, скорошна, така и неустойчива.

Все още не е решен проблемът в съдебната система по отношение на вещите лица/експертите за и възможността за лицензирането им. Издаването на лиценз би могло да бъде предхождано от процедура на сертифициране. Освен това би могло да залегне и изискване за продължаващо обучение и добиване на по-висока квалификация. Относно последното следва да се припомни, че сега не са предвидени никакви механизми за проверка на квалификацията към момента на кандидатстване. Все още никъде и по никакъв повод в заинтересуваните страни не се коментира проблемът с получаването на специализирано образование и продължаващо обучение в университетската система на Република България. От страна на академичните среди и неправителствената общност има добри виждания и предложения в тази област. Например, би могло да се създаде експертен орган, който да е независим от съдебната и изпълнителна власт и който да осъществява пряк контрол върху работата на съответните специалисти. Това би било съпътствано с множество трудности, предвид всеобхватната дейност на експертите – почти във всички сфери на живота. В подобен орган ще следва да има представители на всички области на експертизата. Това води до солидна организация, бюджет, програми, планове за заседания и пр. Ще наложи определен брой специалисти и сътрудници да работят на постоянни договори. Подобни предложения в настоящия момент изглеждат трудно изпълними. Особено подходящо за експертизата на културни исторически и археологически ценности е необходимо да се създаде специализиран институт към някой от университетите. За да се реализира обаче подобен проект в образователната система е

необходимо да се предвидят учебни програми за обучение на експерти.⁷⁴

В републикански мащаб тази слабост е преодоляна при одиторите и оценителите. Подобна практика съществуваше по време на действие на Агенцията по приватизация и беше предназначена за всички сфери, където се извършваше приватизационна дейност. Лицензираните експерти-оценители започнаха да обслужват всички останали сфери и за определен период, макар и не планирано, те поеха тежестта на извън съдебната експертиза в цялата страна. Мнозина от лицензираните експерти-оценители обслужваха и съдебната експертиза в областта на експертизата на исторически и археологически ценности.

След като в страната не съществува единна професионална организация на експертите, няма и кой да осъществява ръководство и контрол върху дейността им. Понастоящем различните експерти са организирани в отделни сдружения с идеална цел, които са твърде разпокъсани и не обединяват всички специалисти от дадена област, от съответния съдебен район или от цялата страна. Това води до хаотичност при избора на експерт, в случаите, когато възникне необходимост от такъв, който не е включен в някой от списъците.

Редно е да се отбележи, че болшинството от експертизите на културни ценности, особено от археологически и нумизматичен характер, се изпълняват именно от експерти, които не са вписани в никакъв списък. Причината е, че вписаните експерти в тази особено специфична дейност са предимно лица със свободни професии: антикваристи, галеристи, колекционери, дилъри⁷⁵, хора от други професии, които не са нумизмати и археолози. Упражняващите дейностите като основна професия са на основни договори в музейната мрежа. Те нямат достатъчна мотивация да се вписват в съдебните списъци.

При призоваването на експерт в процеса на досъдебното производство следователите и разследващите полицаи⁷⁶ се ориентират правилно, че за подобни експертизи са им необходими хора със

---

74 Първият опит, стартиран от академичната 2010/2011 като „Експертиза на културни ценности” в ЮЗУ „Неофит Рилски” – ПИФ, не е обособен като отделна магистърска програма, а е само в рамките на магистърска програма.

75 Dealing (дилинг): Покупко-продажба на културни ценности, в личен или институционален интерес. Възприетият термин в страната се отнася по-скоро за хора, които нерегламентирано се занимават с търговия и посредничество по сделки с културни ценности. Реално и легално покриващите дейността и определението са експертите, които боравят предимно с артефакти от по-нови епохи, които не са под рестрикцията на ЗКН.

⁷⁶ В определени периоди се наричат дознатели.

специални академични знания и устойчива професионална практика. Освен това налице са и съображения по целесъобразност, които изискват да се уреди процедура по „отговорно съхранение“. Такава на територията на Република България може да бъде реализирана само в условията на музейна институция. Музеите, библиотеките и архивите са единствените, които са определени от законите, и имат право да организират фондове и колекции. Така се затваря логическият кръг: там където са възможно най-добре подготвените специалисти, там са и условията за „отговорно съхранение“. Последното е необходимо, за да може артефактите да бъдат внимателно и многократно обследвани и документирани. Като важна бележка следва да се подчертае, че не следва да се приема извършването на експертиза в неподходящи условия и без възможност за пълноценно документиране. Важно е да се отбележи, че въведената система за физическо опазване е обезпечена с комплект от документи отразяващи както местоположението на материалите на „отговорно пазене“, така и движението им вътре в музейната система⁷⁷. Има и яснота по персоналната отговорност от конкретен служител на институцията. Следователно, практиката повтаря този логически кръг. Важна особеност е, че археолозите, етнолозите, сфрагистите, епиграфите и нумизматите на държавна и общинска работа поради служебна ангажираност и според решението на преките им ръководители рядко се вписват в съдебните списъци. Но в действителност съдебната система и практика позволяват привличането на музейните специалисти, без да са вписани.

Съществува обаче и положителна практика, реализирана във вътрешната организация на някои от браншовете. Като позитивен пример може да се посочат дипломираните експерт-счетоводители. Те са отделени в нарочни списъци, изготвяни и обнародвани в „Държавен вестник“ от Института на дипломираните експерт-счетоводители ежегодно до 31 март. Институтът на дипломираните експерт-счетоводители е създаден през 1996 г. с изменение и допълнение на Закона за счетоводството в отговор на потребността от законова регламентация на професионалната организация на експертите-счетоводители. Той е продължение на доброволната организация на експерт-счетоводителите – Асоциация на дипломираните експерт-счетоводители, учредена през 1991 г. През 2002 г. с приемането на

---

⁷⁷ Министерство на културата. МЕТОДИЧЕСКИ УКАЗАНИЯ в областта на опазването и представянето на движимото културно наследство. Утвърдени от Министъра [ползвана в (doc) на 12.06.13].; Недков, Симеон. Музеология. Вж.: http://www.build.bg/bg/gallery/simeonnedkov/bg_museology_g1r2.htm [ползвана на 12.06.13].

Закон за независимия финансов одит⁷⁸ е създадена изключително подробна регламентация на Института на дипломираните експерт-счетоводители, на който законът е възложил да осигурява и регулира упражняването на независимата одиторска професия на дипломираните експерт-счетоводители в интерес на обществото. Като образец за експертен подход може да се посочи „Ръководството по международни стандарти за контрол върху качеството, одит, преглед, други ангажменти за изразяване на сигурност и свързани по съдържание услуги“⁷⁹. В този смисъл Институтът представлява положително изключение от направения по-горе коментар. Това е добър пример за следване, когато се извършва търсене на възможности за организиране на другите браншове, имащи участие в областта на експертизата на културни ценности. Доколко подобен институт обаче може да се занимава и с морално-етични проблеми, оценки и препоръки засега не е ясно.

На днешния етап осезаемо се чувства липсата и на етичен кодекс на експерта на културни исторически и археологически ценности. Отправна точка в създаването на подобен, макар и пожелателен документ, дава Етичният кодекс на музеите от 1986 г.⁸⁰

Макар и въведени на добра воля, етичните стандарти играят важна роля за работата на вещите лица и експертите. Те допълват останалите законови механизми и подпомагат постигане на целите на експертизата на културни, исторически и археологически ценности:

- оказват осезаемо влияние върху ефективността;
- осигуряват процеса на функциониране и утвърждаване на морални принципи в експертната работа;
- помагат за стриктно изпълнение на сроковете на експертизата, както и договорите с други възложители;
- укрепват системата за изграждане на отношения на доверие, коректност и надеждност със сродните организации и възложителите;
- подпомагат коректния обмен на информация, който е важен на този етап, а в бъдеще ще е решаващ в експертната работа.

За да се подпомогне решаването на проблема, авторът предлага свой „Проект за етичен кодекс на експертите на културни ценности“.

---

⁷⁸ Обн. ДВ. бр.101 от 23 ноември 2001 г., посл. изм. ДВ. бр. 105 от 29 декември 2005 г.

⁷⁹ Оригинално заглавие: Handbook of International Quality Control, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements – 2010 Edition.

⁸⁰ Етичен кодекс на музеите, приет с решение на 15-та Генералната асамблея на ИКОМ в Буенос Айрес (Аржентина) на 4 ноември 1986 г., изменен и допълнен от 20-та Генерална асамблея в Барселона (Испания) на 6 юли 2001 г., реформиран от 21-та Генерална асамблея в Сеул (Южна Корея) на 8 октомври 2004 г.

Етичните норми, върху които следва да се съсредоточат усилията и професионалното поведение на експертите на културни ценности, не се различават особено от общоприетите. Проектът е само една насока и е предназначен да се обсъди на съответен форум, когато това стане актуално.